

1. Inleiding

Complexe gezins- en familiedynamieken zorgen ervoor dat de traditionele procedure voor de rechtbank in familiezaken, en zeker in scheidingszaken, vaak meer schade aanricht dan dat het oplossingen aanreikt voor het gezin. Een “win-or-lose”-mentaliteit zorgt er regelmatig voor dat meningsverschillen en belangenconflicten worden uitvergroot, wat enkel olie op het vuur gooit. Daarenboven worden de belangen van de kinderen vaak uit het oog verloren door de ouders die daar eigenlijk verantwoordelijk voor zijn, omdat zij te zeer opgeslorpt worden door de hevige veranderingen in hun leven en de moeilijke emoties die met de relatiebreuk gepaard gaan.

Kindvriendelijke justitie kan een deel van de oplossing zijn om de schade voor kinderen zoveel mogelijk te beperken. Hoewel het op het eerste zicht lijkt op een *contradictio in terminis*, maakt de definitie die ontwikkeld werd door de Raad van Europa duidelijk dat het een kindgerichte manier van procederen is, die de behoeften en rechten van het individuele kind centraal. Deze doelstelling wordt vooropgesteld door de:

‘eerbiediging en daadwerkelijke uitvoering van alle rechten van het kind te waarborgen op het hoogst haalbare niveau, (...) en naar behoren rekening houdend met de rijpheid en het bevattingvermogen van het kind en met de omstandigheden van de zaak. Meer bepaald betekent het rechtspleging die toegankelijk is, op de leeftijdscategorie is afgestemd, met toewijding wordt uitgeoefend, vlot verloopt, is aangepast aan en gericht op de behoeften en rechten van het kind, en de rechten van het kind eerbiedigt, waaronder het recht op een eerlijke rechtsbedeling, het recht om aan de procedure deel te nemen en deze te begrijpen, het recht op eerbiediging van het privé- en gezinsleven, en het recht op integriteit en waardigheid’.² Deze principes van kindvriendelijke justitie gelden niet enkel in juridische procedures, maar moeten ook toegepast worden tijdens bemiddeling of andere buitengerechtelijke vormen van geschillenbeslechting.³

De vraag stelt zich hoe deze definitie kan toegepast worden op concrete situaties van scheidingsprocedures die vaak boven het hoofd van kinderen wordt gevoerd tussen ouders, ondanks de realiteit dat daar belangrijke beslissingen worden genomen die het persoonlijk leven van kinderen verregaand beïnvloeden en veranderen. Daarnaast zijn dit veelal zaken waar de loyaliteit van het kind ten opzichte van de ouders sterk onder druk komt te staan. Aan de ene kant spelen de specifieke kinderrechten rond het belang van het kind, het hoorrecht en het recht van het kind om contact te hebben met beide ouders daarbij een belangrijke rol. Aan de andere kant is het ook cruciaal dat die rechten een sociaalwetenschappelijke invulling krijgen, omdat in de rechtbank vaak discussie wordt gevoerd rond de ontwikkelingsfasen van een kind, veilige hechting, primaire zorgfiguren, (toxische) stress en kwalitatief ouderschap. Een onderzoek dringt zich daarom op om beleidsmakers en professionals concrete handvaten te bieden die houvast bieden om kindvriendelijke justitie ook daadwerkelijk om te zetten in de praktijk.

Deze bijdrage betreft een ingekorte versie van een onderdeel van mijn proefschrift dat succesvol is verdedigd in november 2022. Via een doorgedreven literatuurstudie van internationale en supranationale kinderrechtelijke normen en sociaalwetenschappelijk

¹ Dr. E. (Evelyn) Merckx is beleidsjurist jeugdhulp bij Agentschap Opgroeien en vrijwillig postdoctoraal medewerker bij de Universiteit Gent, faculteit recht en criminologie.

² Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 17.

³ Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 16.

onderzoek werd een multidisciplinair kader ontwikkeld met criteria dat de beleidsmaker en professional kan aangrijpen om te verzekeren dat het kind centraal staat in scheidingszaken.

2. Rekening houden met het belang van het kind

2.1 Het vaststellen van het belang van het kind

2.1.1 Relevante criteria

Het belang van het kind moet een (of zelfs de) eerste overweging zijn bij alle maatregelen die genomen worden betreffende kinderen.⁴ Daarbij is het belangrijk dat het belang van elk individueel⁵ kind wordt achterhaald.⁶ Om die taken tot een goed eind te brengen, is het natuurlijk belangrijk dat het duidelijk is wat onder dat concept van het belang van het kind begrepen wordt. In die context is het concept al ettelijke decennia voer voor discussie omdat het een vaag begrip is dat ruimte laat voor zeer uiteenlopende interpretaties.⁷ Aan de andere kant is een verdienste ervan dat het ook ruimte laat voor flexibiliteit, wat het mogelijk maakt om op maat van het kind te gaan werken. In ieder geval wordt er enerzijds van uitgegaan dat de bescherming van alle kinderrechten in het belang van het kind is en anderzijds dat de implementering van kinderrechten in het belang van het kind moet gebeuren.⁸

Het introduceren van een non-exhaustieve en non-hiërarchische checklist in de wetgeving om het belang van het kind te bepalen wordt daarbij aangeraden.⁹ Dit kan dan gelden als een gemeenschappelijk evaluatiekader voor professionals die beslissingen nemen over het leven van kinderen.¹⁰ Als leidraad kunnen enkele criteria opgesomd worden die het beste onderzocht worden om het belang van het individuele kind te kunnen achterhalen, met name: de mening van het kind,¹¹ de identiteit van het kind,¹² de leeftijd en maturiteit van het kind,¹³ het belang van stabiliteit voor het kind,¹⁴ het vrijwaren van de familiale context en het behoud

⁴ Art. 3 Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, *UNTS*, afl. 1577, 3 (hierna: IVRK); EHRM [GK] 6 juli 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0706JUD004161507, (*Neulinger and Shuruk/Zwitserland*), § 134; EHRM 25 januari 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0125JUD001883007, (*Plaza/Polen*), § 71; EHRM 6 oktober 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:1006JUD002182312, (*Stasik/Polen*), § 81; EHRM 11 februari 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0211JUD004253409, (*Mitrova and Savik/Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië*), § 78; EHRM 28 juni 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0628JUD002862312, (*Malec/Polen*), § 67; EHRM 8 oktober 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:1008JUD005606510, (*Milovanovic/Servië*), § 117.

⁴ EHRM [GK] 13 juli 2000, ECLI:CE:ECHR:2000:0713JUD002573594, (*Elsholz/Duitsland*), § 43; EHRM [GK] 8 juli 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0708JUD003094396, (*Sahin/Duitsland*), § 66; EHRM [GK] 8 juli 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0708JUD003187196, (*Sommerfeld/Duitsland*), § 64; EHRM 15 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0415JUD001725411, (*Krasicki/Polen*), § 83; EHRM 29 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0429JUD006009212, (*Z.J./Litouwen*), § 98; EHRM 25 januari 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0125JUD001883007, (*Plaza/Polen*), § 71; EHRM 8 Oktober 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:1008JUD008011717, (*C./Kroatië*), § 72.

⁵ EHRM 8 oktober 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:1008JUD005616312, (*Vujica/Kroatië*), § 100.

⁶ EHRM 3 december 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:1203JUD002202804, (*Zaunegger/Duitsland*); EHRM 21 december 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1221JUD002057807, (*Anayo/Duitsland*), § 71; A. Grgic, “Jurisprudence of the European Court of Human Rights on the best interests of the child in family affairs” in Raad van Europa (ed.), *The best interests of the child – A dialogue between theory and practice*, Straatsburg, 2016, 108.

⁷ Voor een uitvoerige bespreking rond dit thema zie: W. Vandenhoe, G.E. Türkelli en S. Lembrechts, *Children's rights. A commentary on the Convention on the Rights of the Child and its Protocols*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing 2019, 59-60.

⁸ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 3, nr. 4.

⁹ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 12, nr. 50.

¹⁰ Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 23.

¹¹ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 13-17.

¹² VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 13-17.

¹³ EHRM (dec.) 27 september 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0927DEC004279905, (*Solomon/Roemenië*), § 54.

¹⁴ EHRM (dec.) 27 september 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0927DEC004279905, (*Solomon/Roemenië*), § 54.

van familiale relaties,¹⁵ de aan- of afwezigheid van de ouders en de emotionele relatie tussen de ouders en het kind met inbegrip van de hechting, de ruimere omgeving, de ervaringen van het kind,¹⁶ de veiligheid van het kind,¹⁷ de eventuele kwetsbaarheid van het kind,¹⁸ de gezondheid¹⁹ en ontwikkeling²⁰ van het kind en het recht op onderwijs.²¹ Ook zonder wettelijke basis kunnen professionals zich laten leiden door deze criteria in hun besluitvorming. Daarnaast bestaat er een vermoeden dat een overeenkomst tussen de ouders in het belang van het kind is.²² Dergelijke overeenkomsten moeten dus voorrang krijgen, tenzij ze strijdig zouden zijn met het belang van het kind.²³

2.1.2 Een geïnformeerde evaluatie

Bij het doorlopen van die criteria is het tevens belangrijk dat de professional voldoende informatie heeft om die criteria goed te kunnen beoordelen.²⁴ Het is daarbij belangrijk dat een diepgaande, feitelijke beoordeling gemaakt wordt van de familiale situatie en emotionele, psychologische, materiële en medische gegevens.²⁵ Die beoordeling zal dan ook sterk afhankelijk zijn van de concrete omstandigheden van de zaak en noodzaakt een multidisciplinaire evaluatie.²⁶ Inderdaad, een beoordeling van het belang van het kind is niet louter te situeren in de juridische sfeer. Het is daarbij van cruciaal belang om ook aandachtig te zijn voor het sociaalpsychologisch welzijn van het kind. In die context moet men evalueren

¹⁵ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 13-17.

¹⁶ EHRM (dec.) 27 september 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0927DEC004279905, (*Solomon/Roemenië*), § 54; EHRM [GK] 6 juli 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0706JUD004161507, (*Neulinger and Shuruk/Zwitserland*), § 138; EHRM (dec.) 15 mei 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:0515DEC001342012, (*M.R. and L.R./Estland*), § 37.

¹⁷ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 13-17.

¹⁸ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 13-17.

¹⁹ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 13-17.

²⁰ EHRM (dec.) 27 september 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0927DEC004279905, (*Solomon/Roemenië*), § 54.

²¹ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 13-17.

²² EHRM 10 november 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:1110JUD004032498, (*Süss/Duitsland*), § 102; EHRM 14 juni 2011,

ECLI:CE:ECHR:2011:0614JUD002943605, (*Zoltán Németh/Hongarije*), § 51; EHRM 2 september 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0902JUD002155803, (*Mincheva/Bulgarije*), § 95; EHRM (dec.) 18 februari 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0218DEC002273111, (*Fernández Cabanillas/Spanje*), § 55; EHRM (dec.) 7 mei 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:0507DEC002066010, (*Dumitru Cârstoiu/Roemenië*), § 42.

²³ Art. 7-8 Verdrag inzake de omgang van en met kinderen, 15 mei 2003, ETS nr. 192.

²⁴ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 20, nr. 97; EHRM 6 april 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0406JUD000469403, (*Mustafa and Armağan Akın/Turkije*), § 22-23; EHRM (dec.) 15 mei 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:0515DEC001342012, (*M.R. and L.R./Estland*), § 44; EHRM 10 november 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:1110JUD004032498, (*Süss/Duitsland*), § 95; EHRM 5 februari 2004, ECLI:CE:ECHR:2004:0205JUD006045700, (*Kosmopoulou/Griekenland*), § 48; U. Kilkelly, "Chapter 12: The CRC in litigation under the ECHR", in T. Liefwaard en J.E. Doek (eds.), *Litigating the rights of the child*, Dordrecht: Springer 2015, 200; EHRM 4 mei 2017, ECLI:CE:ECHR:2017:0504JUD006639614, (*Improta/Italy*), § 56.

²⁴ EHRM [GK] 6 juli 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0706JUD004161507, (*Neulinger and Shuruk/Zwitserland*), § 139; EHRM (dec.) 15 mei 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:0515DEC001342012, (*M.R. and L.R./Estland*), § 37; EHRM 10 april 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:0410JUD007718011, (*Leonov/Rusland*), § 64; EHRM 8 oktober 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:1008JUD008011717, (*C./Kroatië*), § 72; Art. 7 Verdrag inzake de omgang van en met kinderen; Art. 6 Verdrag over de uitoefening van de rechten van kinderen, 1 juli 2000, ETS nr. 160.

²⁵ EHRM [GK] 6 juli 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0706JUD004161507, (*Neulinger and Shuruk/Zwitserland*), § 139; EHRM (dec.) 15 mei 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:0515DEC001342012, (*M.R. and L.R./Estland*), § 37; EHRM 10 april 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:0410JUD007718011, (*Leonov/Rusland*), § 64; EHRM 8 oktober 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:1008JUD008011717, (*C./Kroatië*), § 72; Art. 7 Verdrag inzake de omgang van en met kinderen; Art. 6 Verdrag over de uitoefening van de rechten van kinderen.

²⁶ Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 18.

in welke mate het kind lijdt onder chronische en toxische stress,²⁷ hoe het kind gehecht is²⁸ en hoe de algemene kwaliteit van de relatie tussen ouder en kind is,²⁹ of er sprake is van ouderlijk conflict³⁰ en in welke ontwikkelingsfase het kind zich bevindt. De ontwikkelingsfase van kinderen is bijzonder belangrijk wanneer het kind nog erg jong is.³¹

2.1.3 Belang van motivering

Tot slot moet de uiteindelijke beslissing over wat het belang van het individuele kind is en op welke manier dat belang als eerste overweging heeft meegespeeld in de besluitvorming, de redenering daaromtrent nauwgezet uiteenzetten in de motivering.³² Daartoe moet uiteengezet worden hoe er rekening werd gehouden met dit belang, wat in het belang van het kind werd geacht, welke criteria daartoe relevant waren en hoe het belang van het kind werd afgewogen ten opzichte van andere belangen of overwegingen.³³

2.2 Het garanderen van het belang van het kind

²⁷ A. Steinback, L. Augustijn en G. Corkadi, "Joint physical custody and adolescents' life satisfaction in 37 North American and European Countries", *Family Process* 2021/60, 147; B.C. Feeney en J.K. Monin, "Chapter 40: "Divorce through the lens of attachment theory" in J. Cassidy en P.R. Shaver (eds.), *Handbook of attachment, third edition: Theory, research and clinical applications*, The Guilford Press 2016, 952; J.A. Baxter, R. Weston en L. Qu, "Family structure, co-parental relationship quality, post-separation paternal involvement and children's emotional wellbeing", *Journal of Family Studies* 2011/17, 89; A.K. Sodermans, *Parenting apart together. Studies on joint physical custody arrangements in Flanders*, onuitg. doctoraatsthesis Faculteit Sociale Wetenschappen KULeuven 2013, 19; C. Wiewauters en K. Emmery, *Awel, ik ben in de war door de scheiding van mijn ouders*, Onderzoeksrapport 2016, Odisee Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 62 p; P.R. Amato, J. Kane en S. James, "Reconsidering the "good divorce"", *Fam. Relat.* 2012, 515; J.B. Kelly and R.E. Emery, "Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives", *Family Relations* 2003/52, 353.

²⁸ B.C. Feeney en J.K. Monin, "Chapter 40: "Divorce through the lens of attachment theory" in J. Cassidy en P.R. Shaver (eds.), *Handbook of attachment, third edition: Theory, research and clinical applications*, The Guilford Press 2016, 949-950.

²⁹ S. Vanassche, *Stepfamily configurations and trajectories following parental divorce. A quantitative study on stepfamily situations, stepfamily relationships and the wellbeing of children*, onuitg. doctoraatsthesis Faculteit Sociale Wetenschappen KULeuven, 2013, 152, 162; D. Van De Merwe, "Deel IV. Gezags- en verblijfsco-ouderschap vanuit ontwikkelingspsychologisch perspectief" in P. Senaev, F. Swennen en G. Verschelden (eds.), *Ouders en kinderen*, Antwerpen: Intersentia 2013, 237; W.V. Fabricius, "Equal parenting time: The case for a legal presumption" in J.G. Dwyer (ed.), *The Oxford Handbook of Children and the Law*, New York: Oxford University Press 2020, 459; J. Lodge en M. Alexander, *Views of adolescents in separated families. A study of adolescents' experiences after the 2006 reforms to the family law system*, Onderzoeksrapport 2010, Australian Institute of Family Studies, 30, 63; V. Carrette, "Impact op het psychologisch welbevinden van kinderen" in C. Van Peer (ed.), *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*, Brussel, Studiedienst van de Vlaamse regering 2007/1, 53-54.

³⁰ B.C. Feeney en J.K. Monin, "Chapter 40: "Divorce through the lens of attachment theory" in J. Cassidy en P.R. Shaver (eds.), *Handbook of attachment, third edition: Theory, research and clinical applications*, The Guilford Press 2016, 952; M. Rutter, "Family discord and conduct disorder: cause, consequence, or correlate?", *Journal of Family Psychology* 1994, 170; A.J. Cherlin, F.F. Furstenberg, Jr., P.L. Chase-Lansdale, K.E. Kiernan, P.K. Robins, D.R. Morrison and J.O. Teitler, "Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States", *Science* 1991/252, 1386; J. Wallerstein, J. Lewis and S.P. Rosenthal, "Mothers and their children after divorce: Report from a 25-year longitudinal study", *Psychoanalytic Psychology* 2013/30, 168; W.V. Fabricius and L.J. Lueken, "Postdivorce living arrangements, parental conflict and long-term physical health correlates for children of divorce", *Journal of Family Psychology* 2007/21, 196; J. Solomon and C. George, "The development of attachment in separated and divorced families", *Attachment & Human Development* 1999/1, 5; J.R. Shinkowski and P. Schrodt, "Coparental communication as a mediator of interparental conflict and young adult children's mental well-being", *Communication Monographs* 2012/79, 64; S. Vanassche, *Stepfamily configurations and trajectories following parental divorce. A quantitative study on stepfamily situations, stepfamily relationships and the wellbeing of children*, onuitg. doctoraatsthesis Faculteit Sociale Wetenschappen KULeuven, 2013, 170, 209; D. Van De Merwe, "Deel IV. Gezags- en verblijfsco-ouderschap vanuit ontwikkelingspsychologisch perspectief" in P. Senaev, F. Swennen en G. Verschelden (eds.), *Ouders en kinderen*, Antwerpen: Intersentia, 2013, 237; J.B. Kelly and R.E. Emery, "Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives", *Family Relations* 2003/52, 353; J. Lodge en M. Alexander, *Views of adolescents in separated families. A study of adolescents' experiences after the 2006 reforms to the family law system*, Onderzoeksrapport 2010, Australian Institute of Family Studies, 30; V. Carrette, "Impact op het psychologisch welbevinden van kinderen" in C. Van Peer (ed.), *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*, Brussel, Studiedienst van de Vlaamse regering 2007/1, 48-49; K. Craeynest, "Impact op het schools functioneren van kinderen" in C. Van Peer (ed.), *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse regering 2007/1, 105; J. Pryor en B. Rodgers, *Children in changing families. Life after parental separation*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd 2001, 118; S. Kay-Flowers, *Childhood experiences of separation and divorce: Reflections from young adults*, Bristol: Policy Press 2019, 33-34, 164.

³¹ D. Hughes en J. Baylin, *Opvoeden doe je met je brein – wat de neurowetenschap je leert over een hechte band met je kind*, Nederlandse editie, Amsterdam: Hogrefe 2014, 34; M.K. Pruett, J.E. McIntosh and J.B. Kelly, "Parental separation and overnight care of young children, Part I: Consensus through theoretical and empirical integration", *Family Court Review* 2014, 241, 250; D. Van De Merwe, "Deel IV. Gezags- en verblijfsco-ouderschap vanuit ontwikkelingspsychologisch perspectief" in P. Senaev, F. Swennen en G. Verschelden (eds.), *Ouders en kinderen*, Antwerpen: Intersentia, 2013, 242.

³² VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 4, nr. 6.

³³ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 4, nr. 6.

2.2.1 Algemene principes

Het louter vaststellen van wat het belang is van een individueel kind in een bepaalde zaak is niet voldoende om bij te dragen tot kindvriendelijke justitie. Het is daarnaast ook cruciaal dat de nodige stappen worden genomen om ervoor te zorgen dat het belang van het kind zoveel mogelijk wordt beschermd.³⁴ Dit houdt in dat schade aan de gezondheid of de ontwikkeling van het kind moet worden vermeden.³⁵ In die context wijst sociaalwetenschappelijk onderzoek uit dat chronische of toxische stress bijzonder schadelijk is voor het fysiek en mentaal welzijn van kinderen en dat kinderen na scheiding daar kwetsbaar voor zijn.³⁶ Om dit risico zoveel mogelijk te vermijden is het belangrijk dat kinderen op kindvriendelijke wijze geïnformeerd worden, inspraak krijgen,³⁷ (therapeutisch) ondersteund worden,³⁸ een kwalitatief contact hebben met beide ouders en het bredere netwerk,³⁹ dat zij loyaal kunnen zijn aan beide ouders en ouderlijk conflict wordt vermeden en dat een zekere mate van stabiliteit voor het kind gegarandeerd wordt.⁴⁰ Kinderen zelf geven aan dat zij ondersteuning op mentaal vlak missen, zoals door een therapeut en dat zij vaak niet weten waar zij terecht kunnen.⁴¹ Daarnaast is het belangrijk om niet enkel begeleiding te voorzien voor het kind, maar ook ouders te ondersteunen, want onderzoek wijst uit dat een scheiding negatieve gevolgen riskeert te hebben op de relatie tussen ouder(s) en kind. Bijvoorbeeld, wanneer ouders zelf onder stress staan, kan dit een impact hebben op het welzijn van het kind.⁴²

³⁴ EHRM [GK] 13 juli 2000, ECLI:CE:ECHR:2000:0713JUD002573594, (*Elsholz/Duitsland*), § 43; EHRM [GK] 8 juli 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0708JUD003094396, (*Sahin/Duitsland*), § 64; EHRM 15 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0415JUD001725411, (*Krasicki/Polen*), § 83; EHRM 29 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0429JUD006009212, (*Z.J./Litouwen*), § 98; EHRM 25 januari 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0125JUD001883007, (*Plaza/Polen*), § 71; EHRM 8 Oktober 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:1008JUD008011717, (*C./Kroatië*), § 72.

³⁵ EHRM (dec.) 15 mei 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:0515DEC001342012, (*M.R. and L.R./Estland*), § 37.

³⁶ A. Steinback, L. Augustijn en G. Corkadi, "Joint physical custody and adolescents' life satisfaction in 37 North American and European Countries", *Family Process* 2021/60, 147; Feeney en J.K. Monin, "Chapter 40: "Divorce through the lens of attachment theory" in J. Cassidy en P.R. Shaver (eds.), *Handbook of attachment, third edition: Theory, research and clinical applications*, The Guilford Press: 2016, 952; J.A. Baxter, R. Weston en L. Qu, "Family structure, co-parental relationship quality, post-separation paternal involvement and children's emotional wellbeing", *Journal of Family Studies* 2011/17, 89; A.K. Sodermans, *Parenting apart together. Studies on joint physical custody arrangements in Flanders*, onuitg. doctoraats thesis Faculteit Sociale Wetenschappen KULeuven, 2013, 19; C. Wiewauters en K. Emmery, *Awel, ik ben in de war door de scheiding van mijn ouders*, Onderzoeksrapport 2016, Odisee Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 62 p; P.R. Amato, J. Kane en S. James, "Reconsidering the "good divorce"", *Fam. Relat.* 2012, 515; J.B. Kelly and R.E. Emery, "Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives", *Family Relations* 2003/52, 353.

³⁷ J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 133; J. Pryor en B. Rodgers, *Children in changing families. Life after parental separation*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd 2001, 41-43, 237.

³⁸ A.K. Sodermans, *Parenting apart together. Studies on joint physical custody arrangements in Flanders*, onuitg. doctoraats thesis Faculteit Sociale Wetenschappen KULeuven, 2013, 20; C. Wiewauters en K. Emmery, *Awel, ik ben in de war door de scheiding van mijn ouders*, Onderzoeksrapport 2016, Odisee Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 44; V. Carrette, "Impact op het psychologisch welbevinden van kinderen" in C. Van Peer (ed.), *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*, Brussel, Studiedienst van de Vlaamse regering 2007/1, 45-47; J.B. Kelly and R.E. Emery, "Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives", *Family Relations* 2003/52, 353; C. Wiewauters en K. Emmery, *Awel, ik ben in de war door de scheiding van mijn ouders*, Onderzoeksrapport 2016, Odisee Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 10-11.

³⁹ K. Smith and D.K. Pollak, "Early life stress and development: potential mechanisms for adverse outcomes", *Journal of Neurodevelopmental Disorders* 2020/12, 7-8, <https://doi.org/10.1186/s11689-020-09337-y>; R. Carson, E. Dunstan, J. Dunstan and D. Roopani, *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Onderzoeksrapport 2018, Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 73-74; J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 136; C. Wiewauters en K. Emmery, *Awel, ik ben in de war door de scheiding van mijn ouders*, Onderzoeksrapport 2016, Odisee Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 49-50; V. Carrette, "Impact op het psychologisch welbevinden van kinderen" in C. Van Peer (ed.), *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*, Brussel, Studiedienst van de Vlaamse regering 2007/1, 60; S. Kay-Flowers, *Childhood experiences of separation and divorce: Reflections from young adults*, Bristol: Policy Press 2019, 31-32.

⁴⁰ J.B. Kelly and R.E. Emery, "Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives", *Family Relations* 2003/52, 353; S. Kay-Flowers, *Childhood experiences of separation and divorce: Reflections from young adults*, Bristol: Policy Press 2019, 25.

⁴¹ R. Carson, E. Dunstan, J. Dunstan and D. Roopani, *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Onderzoeksrapport 2018, Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 32.

⁴² D. Hughes en J. Baylin, *Opvoeden doe je met je brein – wat de neurowetenschap je leert over een hechte band met je kind*, Nederlandse editie, Amsterdam: Hogrefe 2014, 106.

⁴² J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 133; J. Pryor en B. Rodgers, *Children in changing families. Life after parental separation*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd 2001, 41-43, 237.

Bovendien kan de hechtingsstijl van ouders ook bijdragen tot hun kwaliteit van ouderschap, hun manier van oplossingsgericht denken en de manier waarop zij in conflict gaan.⁴³ De ouders die dat nodig hebben, kunnen ondersteund worden om opnieuw betrokken te geraken in het leven van hun kinderen en om beschikbaar en betrouwbaar te zijn.⁴⁴

Toch kan stress bij kinderen na scheiding niet altijd vermeden worden en is het daarom belangrijk dat professionals (en ouders) opgeleid zijn om de signalen op te vangen die erop wijzen dat het kind lijdt onder de situatie.

2.2.2. Het recht op informatie

Ook vanuit juridische hoek wordt benadrukt dat het kind (en diens ouders)⁴⁵ voldoende geïnformeerd moet worden.⁴⁶ Sociaalwetenschappelijk onderzoek geeft aan dat in het ongewisse gelaten worden rond de beslissing om uit elkaar te gaan en alles wat dit met zich meebrengt, zeer stresserend is voor kinderen.⁴⁷ Kinderen gaan beter om met de scheiding als zij argumenten krijgen die hen doen begrijpen dat de beslissing de beste oplossing is en dat zij geen schuld treffen.⁴⁸ Daarnaast helpt het ook als zij geïnformeerd worden over de juridische procedure en zij, ook via de steun van professionals, beter zicht hebben op wat hen te wachten staat.⁴⁹ Op therapeutisch vlak vertellen kinderen daarnaast dat zij graag meer informatie wensen rond therapeutische ondersteuning.⁵⁰ Vanuit juridische hoek wordt nog meer verduidelijkt waaruit die informatie zoal moet bestaan en op welke manier er gecommuniceerd moet worden. Zo moeten kinderen geïnformeerd worden over hun rechten en de procedure,⁵¹ over de verschillende instanties waar zij ondersteuning kunnen vinden en over beroepsmogelijkheden.⁵² Het is belangrijk dat die informatie via kindvriendelijke en toegankelijke dragers wordt uitgedeeld en dat het gebeurt in een taal die kinderen kunnen

⁴³ D. Hughes en J. Baylin, *Opvoeden doe je met je brein – wat de neurowetenschap je leert over een hechte band met je kind*, Nederlandse editie, Amsterdam: Hogrefe 2014, 40; Feeney en J.K. Monin, “Chapter 40: “Divorce through the lens of attachment theory” in J. Cassidy en P.R. Shaver (eds.), *Handbook of attachment, third edition: Theory, research and clinical applications*, The Guilford Press: 2016, 944; O. Cohen and R. Finzi-Dottan, “Parent-child relationships during the divorce process: From attachment theory and intergenerational perspective”, *Contemporary Family Therapy* 2005, 84.

⁴⁴ M.K. Pruett, J.E. McIntosh and J.B. Kelly, “Parental separation and overnight care of young children, Part I: Consensus through theoretical and empirical integration”, *Family Court Review* 2014, 243; V. Carrette, “Impact op het psychologisch welbevinden van kinderen” in C. Van Peer (ed.), *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*, Brussel, Studiedienst van de Vlaamse regering 2007/1, 53.

⁴⁵ Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 20-21.

⁴⁶ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 6, no. 15; Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 20-21.

⁴⁷ J.S. Peper en D.J.H. Smeets, “Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie” in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 134; C. Wiewauters en K. Emmery, *Awel, ik ben in de war door de scheiding van mijn ouders*, Onderzoeksrapport 2016, Odisee Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 11; S. Kay-Flowers, *Childhood experiences of separation and divorce: Reflections from young adults*, Bristol: Policy Press 2019, 145.

⁴⁸ S. Maes, J. De Mol and A. Buysse, “Children’s experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study”, *Childhood* 2012/19, 272.

⁴⁹ R. Carson, E. Dunstan, J. Dunstan and D. Roopani, *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Onderzoeksrapport 2018, Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 42.

⁵⁰ R. Carson, E. Dunstan, J. Dunstan and D. Roopani, *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Onderzoeksrapport 2018, Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 71.

⁵¹ VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Croatia*, 22 juni 2022, CRC/C/HRV/CO/5-6, nr. 19, (b).

⁵² VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 6, no. 15; Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 20-21.

begrijpen.⁵³ De informatie moet aangepast zijn aan de leeftijd en maturiteit van het kind⁵⁴ en het kind moet de informatie rechtstreeks ontvangen.⁵⁵

2.2.3 Conflict vermijden

Sociaalwetenschappelijk onderzoek toont keer op keer aan dat de mate van ouderlijk conflict een zeer grote voorspellende factor is van aanpassingsproblematieken bij kinderen.⁵⁶ Allereerst is het dus belangrijk om voortdurende en destructieve vormen van ouderlijk conflict te vermijden. In die context moeten professionals en ouders zich bewust zijn van de schade voor kinderen die lijden onder een loyaliteitsconflict en het conflict verhogend potentieel van de traditionele juridische procedure. Om ouderlijk conflict te vermijden is het ook belangrijk dat buitengerechtelijke manieren om te scheiden gepromoot en verbeterd worden en wordt er verondersteld dat overeenkomsten tussen ouders in het belang van het kind zijn.⁵⁷ Daarbij moet wel de kanttekening gemaakt worden dat alternatieve manieren van geschillenbeslechting er niet toe mogen leiden dat het kind geen toegang tot justitie meer heeft, wanneer dat nodig zou zijn.⁵⁸ Ten tweede moet ouderlijk conflict, eenmaal het bestaat, ook zoveel mogelijk beperkt worden, door ouders te ondersteunen om opnieuw op een positieve en constructieve manier met elkaar om te gaan.⁵⁹

Om ouderlijk conflict te vermijden of te beperken, wordt het organiseren van (verplichte) informatiesessies rond bemiddeling daarom ook aangeraden.⁶⁰ De kwaliteit van bemiddelaars moet gegarandeerd worden door de aanstellingsprocedures en door opleidingsvoorwaarden op te leggen.⁶¹ De onafhankelijkheid en neutraliteit van de bemiddelaar moet gewaarborgd

⁵³ VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Croatia*, 22 juni 2022, CRC/C/HRV/CO/5-6, nr. 19, (b); J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 130.

⁵⁴ Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 20-21.

⁵⁵ Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 21.

⁵⁶ Zie voetnoot 30.

⁵⁷ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 15, nrs. 51-52; N. Nikolina, "The influence of International law on the issue of co-parenting emerging trends in International and European instruments", *Utrecht L. Rev.* 2012, 127; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Denmark*, 26 oktober 2017, CRC/C/DNK/CO/5, nr. 14; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Norway*, 4 juli 2018, CRC/C/NOR/CO/5-6, nr. 14, (d); EHRM 10 november 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:1110JUD004032498, (*Süss/Duitsland*), § 102; EHRM 14 juni 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0614JUD002943605, (*Zoltán Németh/Hongarije*), § 51; EHRM 2 september 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0902JUD002155803, (*Mincheva/Bulgarije*), § 95; EHRM (dec.) 18 februari 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0218DEC002273111, (*Fernández Cabanillas/Spanje*), § 55; EHRM (dec.) 7 mei 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:0507DEC002066010, (*Dumitru Cârstoiu/Roemenië*), § 42; Raad van Europa, *Explanatory Memorandum to the Recommendation on preventing and resolving disputes on child relocation*, Straatsburg, 22; Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 25; Raad van Europa, *Aanbeveling nr. R (98) I van het Comité van Ministers van de Raad van Europa betreffende gezinsmediation*, 21 januari 1998, § 11.

⁵⁸ Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 25.

⁵⁹ P.R. Amato and T.D. Afifi, "Feeling caught between parents: adult children's relations with parents and subjective well-being", *Journal of Marriage and Family* 2006/68, 222; A.K. Sodermans, S. Vanassche en K. Matthijs, "Verblijfsregelingen en welbevinden van kinderen: verschillen naar gezinskenmerken" in I. Pasteels, D. Mortelmans, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel en C. Van Peer (eds.), *Scheiden in meervoud. Over partners, kinderen en grootouders*, Leuven: Acco 2013, 269; V. Carrette, "Impact op het psychologisch welbevinden van kinderen" in C. Van Peer (ed.), *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*, Brussel, Studiedienst van de Vlaamse regering 2007/1, 50.

⁶⁰ Het EHRM staat niet weigerachtig tegen verplichte bemiddelingssessies, zoals duidelijk werd in de volgende zaak. EHRM 8 oktober 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:1008JUD005616312, (*Vujica/Kroatië*), § 90-93. Daarnaast is het ook een aanbeveling in Resolutie 2079: Raad van Europa, *Resolutie 2079 over gelijkheid en gedeelde ouderlijke verantwoordelijkheid: de rol van de vader*, 2015, § 5.9.

⁶¹ Raad van Europa, *Aanbeveling nr. R (98) I van het Comité van Ministers van de Raad van Europa betreffende gezinsmediation*, 21 januari 1998, 3 p.

worden, tezamen met vereisten van gelijkheid en vertrouwelijkheid.⁶² Daarnaast hoort te bemiddelaar zich ook toe te leggen op het welzijn en het belang van de betrokken kinderen.⁶³ Desalniettemin moet men er aandachtig voor zijn dat niet in alle situaties een alternatieve manier van geschillenregeling opportuun is, zeker in zaken met aantijgingen van huiselijk geweld of kindermisbruik.⁶⁴ Als er toch wordt gekozen voor een juridische procedure, geniet een rechtssysteem met gespecialiseerde rechters en advocaten de voorkeur, waar naast zuiver juridische, ook therapeutische maatregelen kunnen bevolen worden.⁶⁵

2.2.4 Procedurele waarborgen

Ten tweede vereist het belang van het kind dat zij ook bepaalde procedurele waarborgen krijgen. In die context is het van belang dat de procedure vlot wordt doorlopen en dat onredelijke vertragingen in de besluitvorming worden voorkomen.⁶⁶

Daarnaast komt het in een scheidingszaak regelmatig voor dat de belangen van de wettelijke vertegenwoordigers van het kind, de ouders, conflicteren of dat die belangen lijnrecht tegenover het belang van het kind staan. Ouders kunnen bovendien zodanig opgeslorpt worden door hun eigen perikelen dat zij het belang van het kind uit het oog verliezen. In die zaken waar het niet langer realistisch is dat de ouders het belang van hun kind vooropstellen, moet het kind een andere wettelijk vertegenwoordiger toegewezen krijgen, die uitsluitend het belang van het kind vertegenwoordigt.⁶⁷ Het is belangrijk dat zij over deze mogelijkheid geïnformeerd worden.⁶⁸ Een dergelijke vertegenwoordiger moet inzicht hebben in het besluitvormingsproces en moet ervaring hebben met het werken met kinderen.⁶⁹

2.2.5 Beleidsmaatregelen

Ten derde moet ook op het niveau van het beleid aandacht besteed worden aan het belang van het kind. Het belang van het kind moet immers gevrijwaard worden bij de coördinatie en de implementatie van beleidsinitiatieven op nationaal, regionaal en lokaal vlak.⁷⁰ Voldoende middelen moeten vrijgemaakt en toegewezen worden. Die middelen moeten het mogelijk maken om initiatieven en maatregelen nemen om kinderrechten te kunnen implementeren en om professionals op te leiden die de verantwoordelijkheid hebben om rechten van kinderen

⁶² Raad van Europa, *Aanbeveling nr. R (98) 1 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa betreffende gezinsmediation*, 21 januari 1998, 3p.

⁶³ Raad van Europa, *Aanbeveling nr. R (98) 1 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa betreffende gezinsmediation*, 21 januari 1998, 3p.

⁶⁴ Raad van Europa, *Explanatory Memorandum to the Recommendation on preventing and resolving disputes on child relocation*, Straatsburg, 22.

⁶⁵ Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 33.

⁶⁶ VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Finland*, 20 oktober 2005, CRC/C/15/Add.272, nrs. 26-27; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Estonia*, 8 maart 2017, CRC/C/EST/CO/2-4; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Australia*, 1 november 2019, CRC/C/AUS/CO/5-6, nr. 20, (b); VN-Mensenrechtencomité, *Sandra Fei v. Colombia*, 1995, 5.1, 8.4.; VN-Mensenrechtencomité, *E.B. v. New Zealand*, 2007, 8.3.

⁶⁷ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 18, nrs. 87-90; EHRM 8 Oktober 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:1008JUD008011717, (C./Kroatië), § 76-77; Art. 4 Verdrag over de uitoefening van de rechten van kinderen; Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 26-27.

⁶⁸ UN Committee on the Rights of the Child, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 May 2013, 18, nos. 87-90; EHRM 8 Oktober 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:1008JUD008011717, (C./Kroatië), § 76-77; Art. 4 Verdrag over de uitoefening van de rechten van kinderen.

⁶⁹ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 12, nrs. 35-37.

⁷⁰ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 6, nr. 15.

toe te passen, zoals het belang van het kind en het hoorrecht.⁷¹ Deze professionals moeten een interdisciplinaire training krijgen rond de rechten en behoeften van kinderen en in hoe zij leeftijdsadequaat en ontwikkelingsgericht met hen kunnen communiceren.⁷² Ook hier moet ingezet worden op nauwgezette, multidisciplinaire samenwerking tussen verschillende professionals.⁷³

Daarnaast moet ouderlijk conflict worden vermeden en kinderen en gezinnen moeten tijdige en toegankelijke ondersteuning krijgen. Maatschappelijke instanties moeten kindvriendelijk zijn en gericht zijn op het vrijwaren van het belang van het kind.⁷⁴ Ze moeten diensten en middelen aanbieden om positief ouderschap te ondersteunen en moeten in staat zijn om over te gaan tot noodinterventies.⁷⁵ Tot slot moeten kinderen ook geïnformeerd worden over het bestaan van maatschappelijke instanties die hen kunnen ondersteunen en over hun recht op die ondersteuning.⁷⁶

3 Kindvriendelijk horen

Zoals reeds aangehaald, is de mening van het kind is een belangrijke component om het belang van het kind te achterhalen. Sociaalwetenschappelijk onderzoek wijst bovendien uit dat kinderen er nood aan hebben om mee te tellen en dat zij graag inspraak hebben. Als dit op een goede manier gebeurt, verhoogt dit ook de veerkracht van kinderen.⁷⁷ Kinderen die niet betrokken werden en wiens mening niet gehoord werd, voelden zich gefrustreerd en machteloos en ontwikkelden een laag zelfbeeld en soms zelfs probleemgedrag.⁷⁸ Zij hadden het gevoel dat zij niet belangrijk waren voor hun ouders, wat leidde tot gevoelens van verwarring, isolatie en angst.⁷⁹

3.1. Toepassingsgebied en bekwaamheid

Op juridisch vlak kunnen kinderen in scheidingszaken participeren als zij ervoor kiezen hun hoorrecht uit te oefenen⁸⁰ en moeten zij ook gehoord kunnen worden tijdens bemiddeling of

⁷¹ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 6, nr. 15; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Australia*, 1 november 2019, CRC/C/AUS/CO/5-6, no. 20, (b); Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 23.

⁷² Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 23.

⁷³ Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 18; Raad van Europa, *Aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over kinderrechten en kind- en gezinsvriendelijke sociale dienstverlening*, CM/Rec(2011)12, 2011, 10-12;

⁷⁴ Raad van Europa, *Aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over kinderrechten en kind- en gezinsvriendelijke sociale dienstverlening*, CM/Rec(2011)12, 2011, 5 (art.1).

⁷⁵ Raad van Europa, *Aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over kinderrechten en kind- en gezinsvriendelijke sociale dienstverlening*, CM/Rec(2011)12, 2011, 6, 10.

⁷⁶ Raad van Europa, *Aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over kinderrechten en kind- en gezinsvriendelijke sociale dienstverlening*, CM/Rec(2011)12, 2011, 7-8.

⁷⁷ J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 133; J. Pryor en B. Rodgers, *Children in changing families. Life after parental separation*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd 2001, 41-43, 237.

⁷⁸ J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 126; D.J.H. Smeets en S. Rap, "Child participation in family law proceedings. Pedagogical insights on why and how to involve children" in W. Schrama, M. Freeman, N. Taylor and M. Bruning (eds.), *International handbook on child participation in family law*, Cambridge: Intersentia 2021, 53.

⁷⁹ R. Carson, E. Dunstan, J. Dunstan and D. Roopani, *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Onderzoeksrapport 2018, Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 31.

⁸⁰ Art. 12 IVRK.

andere vormen van buitengerechtelijke geschillenbeslechting.⁸¹ Bovendien moeten ook maatschappelijke instanties het hoorrecht van kinderen waarborgen.⁸²

Er wordt verondersteld dat kinderen die in staat zijn om een mening te uiten, gehoord moeten worden in alle aangelegenheden die hen aanbelangen.⁸³ Het koppelen van het hoorrecht aan leeftijdsgrenzen wordt sterk afgeraden⁸⁴ en de bekwaamheid van kinderen om gehoord te worden wordt vermoed en moet telkens geëvalueerd worden.⁸⁵ Een sociaalwetenschappelijk onderzoek van Peper en Smeets, dat peilt naar de ontwikkelingsstadia van kinderen, trekt hierbij de conclusie dat kinderen over het algemeen zeker in staat zijn om gehoord te worden vanaf de leeftijd van acht jaar, alhoewel sterke individuele verschillen kunnen bestaan.⁸⁶ In ieder geval, hoe jonger het kind, hoe meer ondersteuning zij moeten krijgen om gehoord te worden. In het geval van zeer jonge kinderen moet een deskundige de houding van het kind evalueren en of zij gehoord kunnen worden in de rechtbank.⁸⁷ Bij een negatieve beoordeling is het nog steeds belangrijk dat de familiezaak wordt beslecht door rekening te houden met de rapportering van instanties voor kindbescherming die het gezin een tijd hebben gevolgd.⁸⁸

Het is de verantwoordelijkheid van de rechter om ervoor te zorgen dat kinderen betrokken worden in de juridische procedure, tenzij kinderen dit weigeren of als het, na het kind ontmoet te hebben, duidelijk is dat het niet mogelijk is hen te betrekken omwille van hun ontoereikende maturiteit en kennisniveau.⁸⁹ Rechtbanken mogen dan ook geen discretionaire bevoegdheid krijgen om te beslissen welke kinderen zij toelaten tot de procedures die hen aanbelangen.⁹⁰ Daarbij is het anderzijds ook belangrijk ervoor te waken dat het recht van kinderen om gehoord te worden nooit ingevuld wordt als een plicht.⁹¹

3.2. Belang van het horen

⁸¹ Art. 12 IVRK, Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 16.

⁸² Raad van Europa, *Aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over kinderrechten en kind- en gezinsvriendelijke sociale dienstverlening*, CM/Rec(2011)12, 2011, 7-8.

⁸³ Art. 12 IVRK.

⁸⁴ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 9, nrs. 20-21; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: The Islamic Republic of Iran*, 31 maart 2005, CRC/C/15/Add.254, nrs. 27-28; CRC, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Islamic Republic of Iran*, 29 januari 2016, CRC/C/IRN/CO/3-4, nr. 33; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Eritrea*, 2 juli 2003, CRC/C/15/Add.204, nrs. 25-26; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Albania*, 31 maart 2005, CRC/C/15/Add.249, nr. 30; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Finland*, 20 oktober 2005, CRC/C/15/Add.272, nr. 22; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Finland*, 3 augustus 2011, CRC/C/FIN/CO/4, nrs. 29-30; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Hungary*, 14 oktober 2014, CRC/C/HUN/CO/3-5, nrs. 23-24; Raad van Europa, *Aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over de participatie van kinderen en jongeren jonger dan 18 jaar*, CM/Rec(2012)2, 2012, 6.

⁸⁵ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 9, nrs. 20-21; C. Mol, "Maturity and the child's right to be heard in family law proceedings. Article 12 UNCRC and case law of the ECtHR compared" in K. Boele-Woelki and D. Martiny (eds.), *Plurality and diversity of family relations in Europe*, Cambridge: Intersentia, 2019, 239.

⁸⁶ J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 139.

⁸⁷ EHRM [GK] 8 juli 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0708JUD003094396, (*Sahin/Duitsland*), § 72-75; EHRM 23 oktober 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:1023JUD002360816, (*Petrov en X./Rusland*), 2018, § 108.

⁸⁸ EHRM 12 december 2017, ECLI:CE:ECHR:2017:1212JUD007013514, (*Malinin/Rusland*), § 75.

⁸⁹ Raad van Europa, *Explanatory Memorandum to the guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice*, 2010, 51.

⁹⁰ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 8, nr. 19; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Turkmenistan*, 2 juni 2006, CRC/C/TKM/CO/1, nr. 30; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Sao Tome and Principe*, 29 oktober 2013, CRC/C/STP/CO/2-4, nr. 27-28; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Luxembourg*, 29 oktober 2013, CRC/C/LUX/CO/3-4, nr. 26.

⁹¹ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 8, nr. 16; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Qatar*, 22 juni 2017, CRC/C/QAT/CO/3-4, nr. 26 (c).

Regelmatig wordt aangehaald dat het horen van kinderen te stresserend zou zijn. Hierbij moet benadrukt worden dat het veelal de modaliteiten van het horen zijn die toxische of chronische stress kunnen veroorzaken, en niet zozeer het horen zelf.⁹² Integendeel, onderzoek wijst uit dat de nadelen niet opwegen tegen de voordelen die het horen heeft voor kinderen.⁹³ Als kinderen een zekere mate van controle kunnen behouden, verhoogt dat hun veerkracht.⁹⁴ Aangezien zij op geen enkele manier de scheidingsbeslissing (zouden mogen) kunnen beïnvloeden, is het belangrijk hen op andere vlakken een vorm van controle terug te geven. Kinderen krijgen dus het beste een actieve rol rond beslissingen die hun familielevens en dagelijks leven beïnvloeden.⁹⁵ In die context wijst onderzoek uit dat kinderen meer positieve gevoelens rapporteren als zij een actieve rol hebben gekregen rond hoe zij de tijd met hun ouders willen verdelen.⁹⁶ Zij voelen zich meer gewaardeerd en gerespecteerd.⁹⁷ Kinderen willen dat hun ouders naar hen luisteren, hen vragen wat ze willen zonder hen in regelingen te dwingen die ze niet wensen.⁹⁸ Daarbij is het belangrijk de kanttekening te maken dat kinderen daarom niet noodzakelijk ook een beslissende stem willen krijgen. Over het algemeen begrijpen zij dat er meerdere factoren meespelen en verwachten ze niet dat hun mening ook volledig overeenstemt met de uiteindelijke beslissing.⁹⁹ Dat zou ook te veel verantwoordelijkheid op de schouders van het kind leggen.¹⁰⁰ Het is dus de verantwoordelijkheid van volwassenen om het horen op een kindvriendelijke manier te organiseren die niet te belastend is voor het kind, met als doel de mate van stress die kinderen ervaren te verminderen.¹⁰¹

3.3. Vereisten om kindvriendelijk te horen

Het horen van kinderen moet kindvriendelijk, niet-intimiderend en kindbewust gebeuren en moet de omgeving daaraan aangepast zijn.¹⁰² Daarom is het belangrijk dat kinderen op

⁹² M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 127, 196; D.J.H. Smeets en S. Rap, "Child participation in family law proceedings. Pedagogical insights on why and how to involve children" in W. Schrama, M. Freeman, N. Taylor en M. Bruning (eds.), *International handbook on child participation in family law*, Cambridge: Intersentia, 2021, 51; R. Carson, E. Dunstan, J. Dunstan and D. Roopani, *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Onderzoeksrapport 2018, Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 42.

⁹³ M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 127, 196; R. Birnbaum, N. Bala and F. Cyr, "Children's experiences with family justice professionals in Ontario and Ohio", *International Journal of Law, Policy and the Family* 2011/25, 410.

⁹⁴ J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 133; J. Pryor en B. Rodgers, *Children in changing families. Life after parental separation*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd 2001, 41-43, 237.

⁹⁵ S. Maes, J. De Mol and A. Buysse, "Children's experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study", *Childhood* 2012/19, 268; R. Carson, E. Dunstan, J. Dunstan and D. Roopani, *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Onderzoeksrapport 2018, Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 29; S. Kay-Flowers, *Childhood experiences of separation and divorce: Reflections from young adults*, Bristol: Policy Press 2019, 142-143.

⁹⁶ S. Maes, J. De Mol and A. Buysse, "Children's experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study", *Childhood* 2012/19, 268; S. Kay-Flowers, *Childhood experiences of separation and divorce: Reflections from young adults*, Bristol: Policy Press 2019, 21.

⁹⁷ S. Maes, J. De Mol and A. Buysse, "Children's experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study", *Childhood* 2012/19, 274-275.

⁹⁸ S. Maes, J. De Mol and A. Buysse, "Children's experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study", *Childhood* 2012/19, 268.

⁹⁹ S. Maes, J. De Mol and A. Buysse, "Children's experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study", *Childhood* 2012/19, 274-275; S. Kay-Flowers, *Childhood experiences of separation and divorce: Reflections from young adults*, Bristol: Policy Press 2019, 22.

¹⁰⁰ C. Wiewauters en K. Emmery, *Awel, ik ben in de war door de scheiding van mijn ouders*, Onderzoeksrapport 2016, Odisee Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 15; D.J.H. Smeets en S. Rap, "Child participation in family law proceedings. Pedagogical insights on why and how to involve children" in W. Schrama, M. Freeman, N. Taylor en M. Bruning (eds.), *International handbook on child participation in family law*, Cambridge: Intersentia, 2021, 51.

¹⁰¹ J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 144-149.

¹⁰² VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, nrs. 23 en 34; Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 29.

voorhand vertrouwd worden gemaakt met de rechtbank, en de bevoegdheden van de verschillende juridische professionals.¹⁰³ Bovendien moeten kinderen een vertrouwenspersoon kunnen meenemen naar het gesprek met de rechter.¹⁰⁴ De persoon die het kind hoort, moet een taal hanteren die aangepast is aan de leeftijd en bevattingvermogen van het kind en zich respectvol en gevoelig te gedragen ten opzichte van het kind.¹⁰⁵

Kinderen moeten daarnaast procedurele waarborgen krijgen als zij gehoord worden. Zo moet een kind informatie krijgen over het hoorrecht en welke impact hun mening kan hebben op de finale beslissing.¹⁰⁶ Daarnaast moeten zij vrijuit kunnen spreken.¹⁰⁷ Om vrijuit te kunnen spreken is het belangrijk dat het kind in vertrouwen kan spreken,¹⁰⁸ zonder dat daarvan een verslag wordt opgesteld, tenzij in die gevallen waar er twijfels bestaan rond de veiligheid van het kind.¹⁰⁹ Aan de andere kant mag het risico op manipulatie of beïnvloeding er niet toe leiden dat het verzoek van kinderen die gehoord willen worden, afgewezen wordt.¹¹⁰ Daarnaast wordt de voorkeur gegeven aan het rechtstreeks horen van het kind door de uiteindelijke beslissingsmaker.¹¹¹ Kinderen zelf lijken in die context ook het liefst te spreken met de beslissingsmaker, omdat zij er zo zeker van zijn dat hun boodschap correct overgebracht wordt.¹¹² Toch wordt er op aangedrongen dat het kind een geïnformeerde keuze kan maken door wie het gehoord zal worden.¹¹³ Er wordt zelfs aangeraden het kind te raadplegen rond de praktische modaliteiten van het horen, zoals hoe, waar en wanneer het kind gehoord zou willen worden.¹¹⁴ Bovendien moeten kinderen uit complexe scheidingen passende ondersteuning krijgen om gehoord te worden.¹¹⁵

Eenmaal het kind gehoord is, moet aan diens mening passend belang worden gehecht, in overeenstemming met de leeftijd en maturiteit van het kind.¹¹⁶ De autonomie van een kind wordt verondersteld geleidelijk aan te vergroten, naargelang de groeiende maturiteit van het kind. “Maturiteit” verwijst hier naar de bekwaamheid van kinderen om de gevolgen van een situatie te begrijpen en te evalueren en de mate waarin zij in staat zijn hun mening op een

¹⁰³ Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 29.

¹⁰⁴ Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 29.

¹⁰⁵ Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 29.

¹⁰⁶ Raad van Europa, *Aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over de participatie van kinderen en jongeren jonger dan 18 jaar*, CM/Rec(2012)2, 2012, 7.

¹⁰⁷ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 7, nrs. 11-12.

¹⁰⁸ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, nr. 43; T. Morag, D. Rivkin and Y. Sorek, “Child participation in the family courts – Lessons from the Israeli Pilot Project”, *International Journal of Law, Policy and the Family* 2012/26, 23.

¹⁰⁹ Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 22.

¹¹⁰ EHRM 8 Oktober 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:1008JUD008011717, (*C./Kroatie*), § 79-80; Raad van Europa, *Explanatory Memorandum to the Recommendation on preventing and resolving disputes on child relocation*, Straatsburg, 19; Raad van Europa, *Explanatory Memorandum to the guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice*, 2010, 81.

¹¹¹ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 12, nrs. 35-37.

¹¹² Group of specialists on child-friendly justice (CJ-S-CH), *Listening to children about justice: report of the Council of Europe consultation with children on child-friendly justice*, Straatsburg, 2010, 29, www.coe.int/t/childjustice; M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 150-151, 175, 252; D.J.H. Smeets en S. Rap, “Child participation in family law proceedings. Pedagogical insights on why and how to involve children” in W. Schrama, M. Freeman, N. Taylor en M. Bruning (eds.), *International handbook on child participation in family law*, Cambridge: Intersentia, 2021, 63; R. Birnbaum, N. Bala and F. Cyr, “Children’s experiences with family justice professionals in Ontario and Ohio”, *International Journal of Law, Policy and the Family* 2011/25, 410; T. Morag, D. Rivkin and Y. Sorek, “Child participation in the family courts – Lessons from the Israeli Pilot Project”, *International Journal of Law, Policy and the Family* 2012/26, 21.

¹¹³ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 12, nos. 35-37.

¹¹⁴ Raad van Europa, *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 28.

¹¹⁵ VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Sweden*, 30 maart 2005, CRC/C/15/Add.248, nr. 24.

¹¹⁶ Art. 12 IVRK; EHRM 25 januari 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0125JUD001883007, (*Plaza/Polen*), § 71.

redelijke en onafhankelijke manier te uiten.¹¹⁷ Het omvat ook de groeiende capaciteiten van kinderen om verantwoordelijkheid te nemen en hun rechten uit te oefenen.¹¹⁸

Na afloop hoort het kind feedback te krijgen over welke beslissing werd genomen, de manier waarop diens mening in acht is genomen en hoe die mening de finale beslissing heeft beïnvloed.¹¹⁹ Dergelijke feedback is cruciaal om bijkomende gevoelens van angst, stress en frustratie bij het kind te vermijden.¹²⁰ Als de professional de mening van het kind niet volgt, moet dit in het bijzonder afdoende gemotiveerd worden in de beslissing.¹²¹

Om het hoorrecht kindvriendelijk te doen verlopen, moeten belangrijke beleidskeuzes gemaakt worden. Allereerst moet de wetgeving verzekeren dat alle kinderen hun hoorrecht kunnen uitoefenen in juridische en administratieve procedures.¹²² Daarnaast moet er een geruststellende omgeving gecreëerd worden die gepast is om het kind te horen¹²³ en moeten professionals een kwalitatieve opleiding krijgen rond het horen van kinderen.¹²⁴ Het is ook belangrijk dat ouders de kost niet hoeven te dragen zodat hun kind kan gehoord worden door een deskundige.¹²⁵ Tot slot moet het kind beroep kunnen aantekenen tegen schendingen van het hoorrecht.¹²⁶

4 Inzetten op kwalitatief contact van kinderen met hun ouders

4.1. Het belang van kwalitatief contact met de beide ouders voor het kind

Het recht op contact met beide ouders is een zeer relevant recht in scheidingszaken en in het bijzonder in zaken rond ouderlijk gezag en verblijf. Kinderen hebben het recht om hun ouders te kennen en om opgevoed te worden door hun ouders.¹²⁷ Sociaalwetenschappelijk onderzoek wijst uit dat kinderen die veilig gehecht zijn beter omgaan met de scheiding van hun ouders en dat aan de andere kant een scheiding een risico inhoudt voor de veilige hechting van het

¹¹⁷ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 11, nrs. 29-30.

¹¹⁸ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 7 (2005) on implementing child rights in early childhood*, CRC/C/GC/7/Rev.1, 20 september 2006, nr. 17; VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 20 (2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence*, CRC/C/GC/20, 6 december 2016, nr. 18.

¹¹⁹ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 13; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Ecuador*, 26 oktober 2017, CRC/C/ECU/CO/5-6, nr. 19, (a); J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 30.

¹²⁰ J.S. Peper en D.J.H. Smeets, "Inzichten vanuit de pedagogische wetenschappen en de neuropsychologie" in M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper and R. De Boer (eds.), *Kind in process: van communicatie naar effectieve participatie*, Meijers-reeks nr. 335, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, 30; Fundamental Rights Agency, *Child-friendly justice: perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States*, 2017, 75-76.

¹²¹ VN-Kinderrechtencomité, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, 20, nr. 97; Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013, 28.

¹²² VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 15, nrs. 51-52; N. Nikolina, "The influence of International law on the issue of co-parenting emerging trends in International and European instruments", *Utrecht L. Rev.* 2012, 127; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Denmark*, 26 oktober 2017, CRC/C/DNK/CO/5, nr. 14; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Norway*, 4 juli 2018, CRC/C/NOR/CO/5-6, nr. 14, (d).

¹²³ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 13.

¹²⁴ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 14, nr. 49; Raad van Europa, *Resolutie 2079 over gelijkheid en gedeelde ouderlijke verantwoordelijkheid: de rol van de vader*, 2015, § 5.10; Raad van Europa, *Richtsnoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2013.

¹²⁵ VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Ireland*, 1 maart 2016, CRC/C/IRL/CO/3-4, nrs. 31-32.

¹²⁶ VN-Kinderrechtencomité, *General Comment no. 12 (2009) on the right to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, 13; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Finland*, 3 augustus 2011, CRC/C/FIN/CO/4, nrs. 36-37; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Canada*, 23 juni 2022, CRC/C/CAN/CO/5-6, nr. 22, (c).

¹²⁷ Art. 7 IVRK; art. 8 EVRM.

kind.¹²⁸ Vanuit dit perspectief is het dus belangrijk dat juridische beslissingen of overeenkomsten de hechting van het kind niet schaden, maar ook dat ze het mogelijk maken dat het kind gehecht blijft aan of een hechtingsband kan opbouwen met beide ouders. Er is vaak discussie rond wie de primaire zorgfiguur van een kind is, maar in de realiteit hecht het kind zich vaak aan beide ouders en zelfs aan meerdere personen.¹²⁹ Het is lang niet meer het gangbare standpunt van onderzoekers die rond hechting werken om één hechtingsrelatie die voorkeur te geven boven andere.¹³⁰ Wat wel belangrijk is, is dat het kind voldoende tijd krijgt met de personen aan wie het gehecht is en dat die personen responsief zijn en het kind een veilige haven bieden in tijden van nood.¹³¹ Onderzoek wijst uit dat een kwalitatief contact met beide ouders zorgt voor een betere aanpassing van kinderen, een hogere emotionele veerkracht en levenstevredenheid en de kans op depressieve gevoelens vermindert.¹³² Jammer genoeg blijkt dat er vaker een negatieve impact is op het contact van een kind met diens vader na scheiding.¹³³ Gezags- en verblijfsco-ouderschap kan dat risico vermijden,¹³⁴ maar daarbij is het belangrijk voor ogen te houden dat de kwaliteit van contact belangrijker is dan de kwantiteit.¹³⁵

4.2. De zoektocht naar een gepaste verblijfsregeling

De verdeling van het verblijf van het kind gebeurt met de noden en interesses van het kind indachtig.¹³⁶ Sociaalwetenschappelijk onderzoek wijst uit dat een verblijfsregeling aan de ene kant voldoende stabiliteit moet bieden aan het kind en aan de andere kant ook ruimte moet

¹²⁸ Feeney en J.K. Monin, "Chapter 40: "Divorce through the lens of attachment theory" in J. Cassidy en P.R. Shaver (eds.), *Handbook of attachment, third edition: Theory, research and clinical applications*, The Guilford Press: 2016, 949-950.

¹²⁹ M.K. Pruett, J.E. McIntosh and J.B. Kelly, "Parental separation and overnight care of young children, Part I: Consensus through theoretical and empirical integration", *Family Court Review* 2014, 243.

¹³⁰ T. Forslund et al., "Attachment goes to court: child protection and custody issues", *Attachment & Human Development* 2021, 11.

¹³¹ T. Forslund et al., "Attachment goes to court: child protection and custody issues", *Attachment & Human Development* 2021, 11.

¹³² A.K. Sodermans, *Parenting apart together. Studies on joint physical custody arrangements in Flanders*, onuitg. doctoraatsthesis Faculteit Sociale Wetenschappen KULeuven, 2013, 106; K. Bastaits, D. Mortelmans en C. Van Peer, "De opvoeding door gescheiden ouders en het welbevinden van het kind: Wat is van tel?" in I. Pasteels, D. Mortelmans, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel en C. Van Peer (eds.), *Scheiden in meervoud. Over partners, kinderen en grootouders*, Leuven: Acco 2013, 244, 250-251; A.K. Sodermans, S. Vanassche en K. Matthijs, "Verblijfsregelingen en welbevinden van kinderen: verschillen naar gezinskenmerken" in I. Pasteels, D. Mortelmans, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel en C. Van Peer (eds.), *Scheiden in meervoud. Over partners, kinderen en grootouders*, Leuven: Acco 2013, 278.

¹³³ J.E. Cheadle, P.R. Amato and V. King, "Patterns of non-resident father contact", *Demography* 2010/47, 205; J. Wallerstein, J. Lewis en S.P. Rosenthal, "Mothers and their children after divorce: Report from a 25-year longitudinal study", *Psychoanalytic Psychology* 2013/30, 170; J.B. Kelly and R.E. Emery, "Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives", *Family Relations* 2003/52, 354; A. Steinback, L. Augustijn en G. Corkadi, "Joint physical custody and adolescents' life satisfaction in 37 North American and European Countries", *Family Process* 2021/60, 146; J. Pryor en B. Rodgers, *Children in changing families. Life after parental separation*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd 2001, 208; K. Bastaits en I. Pasteels, *Ik zie je niet... maar wel graag. Contactbreuk tussen ouder en kind na scheiding*, Expertisecentrum PXL Social Work Research, Brussel: Uitgeverij Politea 2021, 17.

¹³⁴ A.K. Sodermans, *Parenting apart together. Studies on joint physical custody arrangements in Flanders*, onuitg. doctoraatsthesis Faculteit Sociale Wetenschappen KULeuven, 2013, 104; A. Steinback, L. Augustijn en G. Corkadi, "Joint physical custody and adolescents' life satisfaction in 37 North American and European Countries", *Family Process* 2021/60, 148; N. Sandler, L.A. Wheeler en S.L. Braver, "Relations of parenting quality, interparental conflict and overnights with mental health problems of children in divorcing families with high legal conflict", *Journal of Family Psychology* 2013/ 27, 922; C. Sadowski and J.E. McIntosh, "On laughter and loss: Children's views of shared time, parenting and security post-separation", *Childhood* 2015, 14; R. Weston en L. Qu, "Family structure, co-parental relationship quality, post-separation paternal involvement and children's emotional wellbeing", *Journal of Family Studies* 2011/17, 89-90; A.K. Sodermans, *Parenting apart together. Studies on joint physical custody arrangements in Flanders*, onuitg. doctoraatsthesis Faculteit Sociale Wetenschappen KULeuven, 2013, 118, 126; S. Vanassche, *Stepfamily configurations and trajectories following parental divorce. A quantitative study on stepfamily situations, stepfamily relationships and the wellbeing of children*, onuitg. doctoraatsthesis Faculteit Sociale Wetenschappen KULeuven, 2013, 208; K. Bastaits, D. Mortelmans en C. Van Peer, "De opvoeding door gescheiden ouders en het welbevinden van het kind: Wat is van tel?" in I. Pasteels, D. Mortelmans, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel en C. Van Peer (eds.), *Scheiden in meervoud. Over partners, kinderen en grootouders*, Leuven: Acco 2013, 255; L. Trinder, M. Beek and J. Connolly, *Making contact. How parents and children negotiate and experience contact after divorce*, Onderzoeksrapport 2002, Joseph Rowntree Foundation, vi; R. Carson, E. Dunstan, J. Dunstan and D. Roopani, *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Onderzoeksrapport 2018, Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 37; C. Smart, B. Neale and A. Wade, *The changing experience of childhood. Families and divorce*, Cambridge: Polity Press 2001, 127; R.E. Emery, *Two homes, one childhood. A parenting plan to last a lifetime*, New York: Penguin Random House, 2016, 70; P. Vrolijk en R. Keizer, "Chapter 6. Children's living arrangements after divorce and the quality of the father-child relationship; father involvement as an important underlying mechanism" in L. Bernardi en D. Mortelmans (eds.), *Shared Physical Custody*, Springer, European Studies of Population, afl. 25, 117.

¹³⁵ Smart, B. Neale and A. Wade, *The changing experience of childhood. Families and divorce*, Cambridge: Polity Press 2001, 57.

¹³⁶ Raad van Europa, *Resolutie 2079 over gelijkheid en gedeelde ouderlijke verantwoordelijkheid: de rol van de vader*, 2015, § 5.5.

laten voor flexibiliteit, zeker voor oudere kinderen.¹³⁷ Daarnaast is het ook heel belangrijk dat de loyaliteit van het kind niet onder druk komt te staan, door kinderen bijvoorbeeld (on)bewust te doen kiezen tussen hun ouders.¹³⁸ Bij verblijfsregelingen voor zeer jonge kinderen moet er een zorgvuldige feitelijke beoordeling zijn van de situatie, uitgevoerd door deskundigen die de meest wenselijke regeling uitzoeken voor het individuele kind.¹³⁹ Daarbij houdt de deskundige het beste rekening met de leeftijd van het kind, de mate van ouderlijk conflict en de ontwikkeling van het kind.¹⁴⁰ Los van de verblijfsregeling moeten kinderen te allen tijde de mogelijkheid hebben om een ouder naar keuze te contacteren wanneer zij dat wensen. Het is immers belangrijk dat kinderen weten dat hun ouders beschikbaar en responsief blijven voor hen.¹⁴¹

Juridische richtlijnen spreken over de volgende criteria die kunnen helpen om tot een goede regeling te komen: de mening en leeftijd van het kind,¹⁴² het behoud van contact tussen broers en zussen,¹⁴³ de bereidwilligheid van ouders om samen te werken,¹⁴⁴ de afstand tussen de verblijfplaatsen en met de school.¹⁴⁵ Gedeeld verblijf kan minder gunstig zijn in conflictsituaties,¹⁴⁶ bij een gebrekkige relatie tussen ouder en kind, als het kind last heeft van wisselstress of bij een grote geografische afstand tussen de verblijfplaatsen.¹⁴⁷ Het moeilijke van gedeeld verblijf af te wijzen bij een conflictsituatie, is het feit dat dit veel macht legt bij een onwillige ouder om het contact van het kind met de andere ouder op onredelijke wijze te hinderen. In dat geval is het dan ook cruciaal dat de ouder die minder contact heeft met het kind, op regelmatige basis betrokken blijft in alle aspecten van de zorg en opvoeding voor het kind. Dit gebeurt bij voorkeur met behulp van een zorgvuldige beoordeling en interventie van het mentaal welzijn van de ouder(s) en een deskundige coördinatie en monitoring van de opvoedingsmethoden van de ouder(s).¹⁴⁸

3.3. Het beperken en afdwingen van contact en verblijf

Een beperking van het recht op contact mag enkel gebeuren in uitzonderlijke situaties, die te maken hebben met de opvoedingsvaardigheden van de ouders en wanneer het waarborgen van het belang van het kind dit vereist.¹⁴⁹ Een opschorting van het recht op contact mag in de

¹³⁷ R. Carson, E. Dunstan, J. Dunstan and D. Roopani, *Children and young people in separated families: Family law system experiences and needs*, Onderzoeksrapport 2018, Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 38; C. Wiewauters en K. Emmery, *Awel, ik ben in de war door de scheiding van mijn ouders*, Onderzoeksrapport 2016, Odisee Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 15.

¹³⁸ D. Van De Merwe, "Deel IV. Gezags- en verblijfsco-ouderschap vanuit ontwikkelingspsychologisch perspectief" in P. Senaeve, F. Swennen en G. Verschelden (eds.), *Ouders en kinderen*, Antwerpen: Intersentia, 2013, 234.

¹³⁹ M.K. Pruett, J.E. McIntosh and J.B. Kelly, "Parental separation and overnight care of young children, Part I: Consensus through theoretical and empirical integration", *Family Court Review* 2014, 247-248.

¹⁴⁰ M.K. Pruett, J.E. McIntosh and J.B. Kelly, "Parental separation and overnight care of young children, Part I: Consensus through theoretical and empirical integration", *Family Court Review* 2014, 247-248.

¹⁴¹ C. Sadowski and J.E. McIntosh, "On laughter and loss: Children's views of shared time, parenting and security post-separation", *Childhood* 2015, 15.

¹⁴² Beginsel 3:20 van de beginselen van Europees Familierecht betreffende ouderlijke verantwoordelijkheid, *European Family Law Series*, afl. 16, Intersentia 2007, 284.

¹⁴³ EHRM 6 april 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0406JUD000469403, (*Mustafa and Armağan Akin/Turkije*), § 24.

¹⁴⁴ Beginsel 3:20 van de beginselen van Europees Familierecht betreffende ouderlijke verantwoordelijkheid, *European Family Law Series*, afl. 16, Intersentia 2007, 284.

¹⁴⁵ Beginsel 3:20 van de beginselen van Europees Familierecht betreffende ouderlijke verantwoordelijkheid, *European Family Law Series*, afl. 16, Intersentia 2007, 284.

¹⁴⁶ F. Hetto Gaash, *Explanatory memorandum to Resolution 2079*, doc. 13870, § 28; A.K. Sodermans, *Parenting apart together. Studies on joint physical custody arrangements in Flanders*, onuitg. doctoraats thesis Faculteit Sociale Wetenschappen KULeuven, 2013, 105; D. Van De Merwe, "Deel IV. Gezags- en verblijfsco-ouderschap vanuit ontwikkelingspsychologisch perspectief" in P. Senaeve, F. Swennen en G. Verschelden (eds.), *Ouders en kinderen*, Antwerpen: Intersentia, 2013, 248; R.E. Emery, *Two homes, one childhood. A parenting plan to last a lifetime*, New York: Penguin Random House, 2016, 50-51; R.E. Emery, "Chapter 3. Psychological perspectives on joint physical custody" in L. Bernardi and D. Mortelmans (eds.), *Shared Physical Custody*, Springer, European Studies of Population, afl. 25, 42-43.

¹⁴⁷ F. Hetto Gaash, *Explanatory memorandum to Resolution 2079*, doc. 13870, § 28.

¹⁴⁸ M.K. Pruett, J.E. McIntosh and J.B. Kelly, "Parental separation and overnight care of young children, Part I: Consensus through theoretical and empirical integration", *Family Court Review* 2014, 260.

¹⁴⁹ EHRM 10 januari 2017, ECLI:CE:ECHR:2017:0110JUD003240713, (*Kacper Nowakowski/Polen*), § 81; EHRM 23 juni 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:0623JUD004854299, (*Zawadka/Polen*), § 60-61; Art. 4 Verdrag inzake de omgang van en met kinderen.

regel enkel tijdelijk zijn en moet bevolen worden door een bevoegde rechter.¹⁵⁰ Als er aantijgingen komen van huiselijk geweld en kindermisbruik is een tijdelijke opschorting van contact vereist. Ondertussen moet een doeltreffend onderzoek gedaan worden dat snel moet lijden tot de vaststelling van de feiten en de identificatie van de dader(s).¹⁵¹

Een volledige inperking van het recht op contact mag enkel gebeuren in uitzonderlijke situaties, nadat uit onderzoek is gebleken dat minder verregaande maatregelen het beoogde doel niet kunnen bereiken.¹⁵² Het kind mag geen onvoorwaardelijk vetorecht krijgen om contact te weigeren,¹⁵³ maar de achterliggende redenen voor die weigering moeten onderzocht en aangepakt worden.¹⁵⁴

Vervolgens moet gewezen worden op de plicht om beslissingen rond ouderlijk gezag en verblijf doeltreffend afgedwongen te worden.¹⁵⁵ Onredelijke of onwettelijke belemmeringen van dergelijke beslissingen moeten dus vermeden worden en dit vereist snelheid bij het nemen van maatregelen tot contactherstel.¹⁵⁶ Er wordt de voorkeur gegeven aan de vrijwillige uitoefening van beslissingen en dwang moet zoveel mogelijk worden vermeden, tenzij dat absoluut noodzakelijk is door het manifest onwettelijk gedrag van een ouder.¹⁵⁷ In elk geval mag niet overgegaan worden tot dwangmaatregelen als dit strijdig is met het belang van het kind.¹⁵⁸ In die context moet het contact van het kind met beide ouders ondersteund worden aan de hand van de betrokkenheid van professionals met een therapeutische expertise in conflictresolutie en scheiding.¹⁵⁹ Alle betrokken instanties moeten nauw samenwerken¹⁶⁰ en alle noodzakelijke maatregelen moeten genomen worden.¹⁶¹ Daarbij zijn mogelijks gefaseerde of voorbereidende maatregelen nodig om een herstel van het contact tussen ouder en kind te realiseren.¹⁶²

Mogelijke maatregelen zijn allereerst de interventie van maatschappelijke welzijnsinstanties of onafhankelijke en onpartijdige deskundigen,¹⁶³ of de rechterlijke aanstelling van een ‘omgangscurator’ die toeziet op de naleving van de beslissingen.¹⁶⁴ Daarnaast kan een ouder verplicht worden om de reis- en verblijfskosten van het kind te dragen of identiteitsdocumenten te overhandigen.¹⁶⁵ Er kan tevens vereist worden dat er financiële

¹⁵⁰ EHRM (dec.) 17 mei 2011, ECLI:CE:ECHR:2016:0428JUD002010613, (*Heidemann/Duitsland*).

¹⁵¹ EHRM 23 februari 2017, ECLI:CE:ECHR:2017:0223JUD006429712, (*D'Alconzo/Griekenland*), § 62.

¹⁵² EHRM 28 april 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0428JUD006888413, (*Cincimino/Italië*), § 66; Deze minder verregaande maatregelen kunnen de tijdelijke opschorting zijn van contactrechten of het bezoeken van het kind onder toezicht: EHRM 12 februari 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:0212JUD002961707, (*Vojnity/Hongarije*), § 41-42; Art. 4 Verdrag inzake de omgang van en met kinderen.

¹⁵³ EHRM, 9 mei 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0509JUD001824902, (*C./Finland*), § 57; S. Choudry en J. Herring, *European human rights and family law*, Oxford: Hart Publishing 2010, 244.

¹⁵⁴ EHRM 14 maart 2017, ECLI:CE:ECHR:2017:0314JUD003621613, (*K.B. e.a./Kroatië*), § 144; L.E. Elrod, “The best interests of the child when there is a conflict about contact” in E.E. Sutherland en L.-A.B. Macfarlane, (eds.), *Implementing Article 3 of the United Nations Convention on the Rights of the Child: Best interests, welfare and well-being*, Cambridge: Cambridge University Press 2016, 271-277.

¹⁵⁵ EHRM 2 oktober 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:1002JUD005698715, (*A.B.V./Rusland*), § 80.

¹⁵⁶ EHRM 2 oktober 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:1002JUD005698715, (*A.B.V./Rusland*), § 80.

¹⁵⁷ EHRM [GK] 6 juli 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0706JUD004161507, (*Neulinger and Shuruk/Zwitserland*), § 140; EHRM 4 november 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:1104JUD000076913, (*Tocarenco/Moldavië*), § 56; EHRM 2 april 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0402JUD002714812, (*Ribić/Kroatië*), § 95; EHRM 15 januari 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0115JUD006219811, (*Kuppinger/Duitsland*), § 103; EHRM 11 februari 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0211JUD004253409, (*Mitrova and Savik/ Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië*), § 50.

¹⁵⁸ EHRM 21 juli 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0621JUD000204006, (*Sbârnea/Roemenië*), § 134.

¹⁵⁹ VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Norway*, 3 maart 2010, CRC/C/NOR/CO/4, nrs. 32-33.

¹⁶⁰ Art. 1 Verdrag inzake de omgang van en met kinderen; EHRM 15 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0415JUD001725411, (*Krasicki/Polen*), § 97.

¹⁶¹ EHRM 15 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0415JUD001725411, (*Krasicki/Polen*), § 97.

¹⁶² EHRM 23 september 1994, ECLI:CE:ECHR:1994:0923JUD001982392, (*Hokkanen/Finland*), § 58; EHRM (dec.) 14 maart 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0314DEC000821502, (*D./Polen*), § 11; EHRM 29 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0429JUD006009212, (*Z.J./Litouwen*), § 99; EHRM 9 april 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0409JUD000087813, (*A.V./Slovenië*), § 74.

¹⁶³ EHRM 19 januari 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0119JUD003613713, (*G.B./Litouwen*), § 99; EHRM 15 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0415JUD001725411, (*Krasicki/Polen*), § 92-100.

¹⁶⁴ EHRM 15 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0415JUD001725411, (*Krasicki/Polen*), § 91-92.

¹⁶⁵ Art. 9 Verdrag inzake de omgang van en met kinderen; Raad van Europa, *Explanatory Report to the Convention on Contact concerning Children*, ETS nr. 192, § 79.

waarborgen worden gegeven door de ouder bij wie het kind meestal verblijft¹⁶⁶ of er kunnen dwangsommen opgelegd worden die voldoende hoog, maar tevens realistisch moeten zijn.¹⁶⁷ Een andere optie is om bepaalde voorwaarden op te leggen rond de plaats waar het contact wordt uitgeoefend en de personen die daarbij aanwezig zijn.¹⁶⁸ Meer verregaande maatregelen zijn de gedwongen tenuitvoerlegging door de gerechtsdeurwaarder¹⁶⁹ of, in uitzonderlijke omstandigheden, de omkering van beslissingen rond ouderlijk gezag of verblijf¹⁷⁰ of zelfs het opleggen van gevangenisstraffen.¹⁷¹

In het specifieke geval waarbij het kind zelf contact weigert, is het nog belangrijker dat dwang wordt vermeden¹⁷² en wordt de voorkeur gegeven aan ondersteuning van deskundigen die pedagogische, therapeutische en voorbereidende maatregelen toepassen.¹⁷³ Mogelijke maatregelen zijn dan het toezicht van een deskundige of psycholoog tijdens bezoeken,¹⁷⁴ gezins- of ouderschapstherapie.¹⁷⁵ Als blijkt dat het kind legitieme redenen heeft om contact te weigeren, moet daar gehoor aan gegeven worden.¹⁷⁶ Als er geen redelijke rechtvaardiging voor de weigering is, is vroege identificatie en snelle interventie cruciaal.¹⁷⁷ Daarbij is het belangrijk dat er vertrokken wordt vanuit de familiesysteemtheorie, waarbij de doelstellingen niet louter mogen bestaan uit het herstellen van contact, maar ook uit het faciliteren van het welzijn van het kind en het aanleren van gezonde coping strategieën.¹⁷⁸

3.4. Beleidsmaatregelen om kwalitatief contact te verzekeren

Het recht op contact van het kind met beide ouders moet ook in het beleid weerspiegeld worden. Hierbij is het zeer belangrijk dat de wetgeving een eigen recht van het kind inschrijft tot contact met beide ouders¹⁷⁹ en dat ouders bewust worden gemaakt over het fundamentele recht van hun kind op contact met de andere ouder.¹⁸⁰ Kinderen zouden ook een herziening van een verblijfsregeling rechtstreeks moeten kunnen aanvragen.¹⁸¹ Daarnaast moet wetgeving gezamenlijk ouderlijk gezag en verblijf¹⁸² en de gedeelde verantwoordelijkheid

¹⁶⁶ Art. 9 Verdrag inzake de omgang van en met kinderen; Raad van Europa, *Explanatory Report to the Convention on Contact concerning Children*, ETS nr. 192, § 79.

¹⁶⁷ EHRM 6 oktober 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:1006JUD002182312, (*Stasik/Polen*); EHRM 15 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0415JUD001725411, (*Krasicki/Polen*), § 94; EHRM (dec.) 7 mei 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:0507DEC002066010, (*Dumitru Cârstoiu/Roemenië*), § 42; Raad van Europa, *Explanatory Report to the Convention on Contact concerning Children*, ETS nr. 192, § 79.

¹⁶⁸ Art. 10 Verdrag inzake de omgang van en met kinderen.

¹⁶⁹ EHRM (dec.) 7 mei 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:0507DEC002066010, (*Dumitru Cârstoiu/Roemenië*), § 44; EHRM 4 november 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:1104JUD000076913, (*Tocarenco/Moldavië*), § 64.

¹⁷⁰ EHRM 15 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0415JUD001725411, (*Krasicki/Polen*), § 94; EHRM 11 februari 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0211JUD004253409, (*Mitrova and Savik/ Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië*), § 99.

¹⁷¹ EHRM 11 februari 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0211JUD004253409, (*Mitrova and Savik/ Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië*); EHRM 15 april 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0415JUD001725411, (*Krasicki/Polen*), § 96.

¹⁷² EHRM 21 juli 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0621JUD000204006, (*Sbârnea/Roemenië*), § 134.

¹⁷³ EHRM, 11 januari 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0111JUD004986808, (*Bordeianu/Moldova*), § 83; EHRM 8 oktober 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:1008JUD005606510, (*Milovanovic/Servië*), § 126.

¹⁷⁴ EHRM 25 januari 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0125JUD001883007, (*Plaza/Polen*), § 80; EHRM 9 april 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0409JUD000087813, (*A.V./Slovenië*), § 79-80.

¹⁷⁵ EHRM 3 oktober 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:1003JUD000723304, (*Gobec/Slovenia*), § 138.

¹⁷⁶ L.E. Elrod, "The best interests of the child when there is a conflict about contact" in E.E. Sutherland en L.-A.B. Macfarlane, (eds.), *Implementing Article 3 of the United Nations Convention on the Rights of the Child: Best interests, welfare and well-being*, Cambridge: Cambridge University Press 2016, 271-277.

¹⁷⁷ B.J. Fidler en N. Bala, "Children resisting postseparation contact with a parent: Concept, controversies and conundrums", *Family Court Review* 2010/48, 27.

¹⁷⁸ A. Buysse, "Ouderverstoting. Over tussenkomen in familiezaken en in familierelaties: complexe dynamieken tussen Ouders en kinderen (na scheiding)", *Relaties en Nieuwe Gezinnen* 2016/6, 4; C. Wiewauters and K. Emmery, "Parental alienation syndrome of contactbreuk. Waarom uit het oog niet uit het hart is. Kinderen verst(r)ikt in verbinding.", *Relaties en Nieuwe Gezinnen* 2016/6, 3; B.J. Fidler en N. Bala, "Children resisting postseparation contact with a parent: Concept, controversies and conundrums", *Family Court Review* 2010/48, 27.

¹⁷⁹ Raad van Europa, Preambule bij het Verdrag inzake de omgang van en met kinderen van 15 mei 2003, ETS nr. 192.

¹⁸⁰ Art. 7 Verdrag inzake de omgang van en met kinderen; Raad van Europa, *Explanatory Report to the Convention on Contact concerning Children*, ETS nr. 192, § 58.

¹⁸¹ Raad van Europa, *Resolutie 2079 over gelijkheid en gedeelde ouderlijke verantwoordelijkheid: de rol van de vader*, 2015, § 5.11.

¹⁸² Raad van Europa, *Explanatory Memorandum to the Recommendation on preventing and resolving disputes on child relocation*, Straatsburg, 22; Raad van Europa, *Resolutie 2079 over gelijkheid en gedeelde ouderlijke verantwoordelijkheid: de rol van de vader*, 2015.

van ouders in de opvoeding van hun kinderen benadrukken.¹⁸³ Overheden moeten er ook voor zorgen dat kinderen geen contact met een ouder weigeren door procedurele tekortkomingen en moeten daarom zorgen voor een doeltreffend regulerend kader voor rechtspraak en handhaving.¹⁸⁴

5 Conclusie

Deze bijdrage geeft op beknopte wijze weer met welke aandachtspunten de professional en beleidsmaker hoort rekening te houden bij de realisatie van kindvriendelijke justitie in scheidingszaken. Deze aandachtspunten werden niet enkel onderbouwd aan de hand van juridische, internationaalrechtelijke bronnen rond kinderrechten, maar werden ook aangevuld aan de hand van sociaalwetenschappelijk onderzoek. Het zijn algemene handvaten rond het belang van het kind, het hoorrecht van het kind en het recht van kinderen om contact te hebben met beide ouders. Toch blijft het belangrijk ervan bewust te zijn dat elk kind en elke situatie kan verschillen. Een *one-fits-all* benadering bestaat dus niet. Professionals kunnen vanuit dit kader vertrekken om responsief de beginselen af te toetsen aan de noden van het individuele kind dat voor hen staat. Beleidsmakers kunnen deze beginselen in hun beleid incorporeren, met de kanttekening dat in bepaalde situaties afwijken nodig zal blijven. In ieder geval moet het de doelstelling zijn om in scheidingszaken met kinderen niet langer te vertrekken vanuit wat de ouders nodig hebben, maar wat het gezin nodig heeft, en hoe de belangen van de kinderen daarbij de eerste overweging kunnen zijn.

¹⁸³ VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Denmark*, 13 februari 1996, CRC/C/15/Add.50, nr. 26; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Germany*, 26 februari 2004, CRC/C/15/Add.226, nr. 34; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Belgium*, 18 juni 2010, CRC/C/BEL/CO/3-4, nr. 4; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Germany*, 25 februari 2014, CRC/C/DEU/CO/3-4, nr. 42; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Republic of Korea*, 13 februari 1996, CRC/C/15/Add.51, nr. 6; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Uzbekistan*, 10 juli 2013, CRC/C/UZB/CO/3-4, nr. 45; VN-Kinderrechtencomité, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Cyprus*, 24 juni 2022, CRC/C/CYP/CO/5-6, nr. 26, (c).

¹⁸⁴ EHRM 23 juni 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:0623JUD004854299, (*Zawadka/Polen*), § 53; EHRM 6 oktober 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:1006JUD002182312, (*Stasik/Polen*), § 80; EHRM 10 januari 2017, ECLI:CE:ECHR:2017:0110JUD003240713, (*Kacper Nowakowski/Polen*), § 71.